

РОЛЬ ВІЙСЬКОВОГО ПРОКУРОРА У РОЗСЛІДУВАННІ ВІЙСЬКОВИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Сейдаметова Ельвіра Рідванівна

Здобувачка вищого освітнього ступеня магістр
Таврійський національний університет імені В.І.Вернадського, Україна

Науковий керівник: Предместніков Олег Гарійович

ORCID ID: 0000-0001-8196-647X

д-р. юрид. наук, професор,
професор кафедри публічного та приватного права, заслужений юрист України
Таврійський національний університет імені В.І.Вернадського, Україна

Роль військового прокурора в розслідуванні військових кримінальних правопорушень є надзвичайно важливою. Військовий прокурор має відповідальність за забезпечення правильного застосування військового права та захисту прав військовослужбовців. Це включає здійснення досудового розслідування військових злочинів та представлення справ до суду.

Метою дослідження - аналіз теоретичних підходів до визначення ролі військового прокурора в розслідуванні військових кримінальних правопорушень, дослідження законодавства, що регулює діяльність військового прокурора, та визначення проблем у його роботі в цій сфері, а також аналіз практики застосування військового законодавства в розслідуванні військових кримінальних правопорушень та визначення недоліків у цій практиці.

Для досягнення поставленої вище мети у процесі роботи використано комплекс загальнонаукових методів наукового дослідження, характерних для правової науки. У дослідженні були використані порівняльно-правовий метод, формально-логічний метод, системно-структурний метод та інші.

Проведено аналіз наукової літератури з проблематики військового правосуддя, ролі військового прокурора та розслідування військових кримінальних правопорушень, вивчено законодавства України з питань військового правосуддя та діяльності військової прокуратури, проведено аналіз правової практики у цій сфері, систематизовано отримані дані та розроблено рекомендації для покращення діяльності військової прокуратури у розслідуванні та вирішенні кримінальних справ військової тематики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Військове правосуддя є складовою частиною загального правосуддя і відноситься до особливих форм здійснення правосуддя. Основні принципи військового правосуддя визначаються законодавством країни та міжнародними стандартами і полягають у забезпеченні права на справедливий суд, недоторканості особистої гідності та відсутності дискримінації на підставі військової належності.

Основні принципи військового правосуддя є: законність; об'єктивність; презумпція; права на захист; відкритість; ефективність та швидкість; національний та міжнародний захист прав та свобод військовослужбовців та інші.

Одним із ключових органів військового правосуддя є Спеціалізована прокуратура у військовій та оборонній сфері. Військовий прокурор має на меті захист прав і свобод військовослужбовців, забезпечення законності та порядку в військових формуваннях, а також боротьбу з військовими кримінальними правопорушеннями.

Роль військового прокурора полягає у забезпеченні додержання вимог законодавства та підтриманні правопорядку в армії. Він має здійснювати контроль за діяльністю судів, сприяти у викритті кримінальних правопорушень, здійснювати досудове розслідування, підготовку та підтримку обвинувачення, захищати права та інтереси держави, а також громадян у судових процесах.

Прокуратура в Україні є самостійним державним органом, який здійснює підтримання публічного обвинувачення в суді, організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку.

У 1991 році після отримання Україною незалежності була створена українська прокуратура, так 05 листопада 1991 року був прийнято Закон «Про прокуратуру, в якому були визначені завдання, функції та повноваження органів прокуратури. Слід зазначити, що даний Закон у своїй першій редакції не передбачав існування військових прокуратур, але після внесення змін до Закону України «Про прокуратуру» від 26 листопада 1993 року № 3662-XII [1] стаття 13 була доповнена положеннями щодо військових прокуратур в системі органів прокуратури України. Раніше Постановою Верховної Ради України від 30 січня 1992 року № 2076-XII «Про підпорядкування військових прокуратур» [2] з 1 лютого 1992 року було передбачено, що військові прокуратури на території України підпорядковано Генеральному прокурору України, до цього зазначені прокуратури підпорядковувались Головному військовому прокурору Союзу РСР. Після прийняття 13 квітня 2012 року ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям «Кримінального процесуального кодексу України» положення, що стосувались військових прокуратур були виключені із ЗУ «Про прокуратуру». Отже, 2012 році військові прокуратури, як інститут були скасовані за відсутності необхідності в них. Головне управління військових прокуратур, в складі Генеральної прокуратури України, було ліквідовано 11 липня 2012 року, а на його базі з'являється Головне управління нагляду за додержанням законів у воєнній сфері.

Після подій на Майдані і зміни політичної влади в Україні 2014 році та в ході російсько-української війни, з метою попередження військових злочинів під час проведення бойових дій, така необхідність з'явилась знову.

14 серпня 2014 року Верховна Рада України прийняла у першому читанні і в цілому законопроект № 4446а «Про внесення змін до Закону України «Про прокуратуру» щодо створення військових прокуратур» [3]. Новий закон визначив порядок створення, комплектування та матеріально-технічного забезпечення військових прокуратур, а також соціального захисту їхніх працівників зі статусом військовослужбовців. Також, було прийнято поправку до цього закону, згідно з якою військові прокурори мають обов'язково перебувати у військових частинах, які знаходяться у зоні АТО, крім того у серпні 2014 року Головне управління нагляду за додержанням законів у воєнній сфері було розформовано, а на його базі було утворено Головну військову прокуратуру України, а також введено нову посаду, заступника Генерального прокурора – головного військового прокурора.

19.09.2019 ухвалено законопроект про реформу прокуратури за №1032 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури», яким, серед іншого, передбачено ліквідацію військових прокуратур.

Натомість, цей законопроект надав право Генеральному прокурору у разі потреби створювати спеціалізовані прокуратури на правах структурного підрозділу

Офісу Генерального прокурора, обласних чи окружних прокуратур. Реалізуючи цю можливість, Генеральним прокурором у 2020 році утворено Спеціалізовану прокуратуру у військовій та оборонній сфері Офісу Генерального прокурора (на правах департаменту), спеціалізовані прокуратури у військовій та оборонній сфері регіонів та Об'єднаних сил (на правах обласних), а також спеціалізовані прокуратури у військовій та оборонній сфері (на правах окружних).

Згідно з Законом України "Про прокуратуру" від 14.10.2014 р. № 1697-VII, військовий прокурор є державним службовцем, який входить до складу органів військової прокуратури та здійснює нагляд за дотриманням законів під час провадження військового судочинства та розслідування військових кримінальних правопорушень [4].

Повноваження військового прокурора визначаються статтею 22-26 Закону України "Про прокуратуру" та включають у себе: підтримання державного обвинувачення в судовому провадженні щодо військових кримінальних правопорушень, користуючись при цьому правами і виконуючи обов'язки, передбачені Кримінальним процесуальним кодексом України; здійснює нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство, користуючись при цьому правами і виконуючи обов'язки, передбачені Законом України "Про оперативно-розшукову діяльність" та Кримінальним процесуальним кодексом України; висуває клопотання про накладення запобіжного заходу на підозрюваних у вчиненні військового кримінального правопорушення; здійснює обвинувачення осіб, звинувачених у вчиненні військового кримінального правопорушення; здійснення контролю за додержанням прав і законних інтересів потерпілих, свідків, підозрюваних та обвинувачених у справах про військові кримінальні правопорушення [4].

Система військових кримінальних правопорушень, передбачених Особливою частиною Кримінального кодексу України, збігається з системою цих правових норм і має на даний час такий вигляд: кримінальні правопорушення проти порядку підлеглості (стст. 402-405 КК); кримінальні правопорушення проти порядку дотримання статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості (кримінальні правопорушення проти порядку дотримання військової честі) – ст. 406 КК; кримінальні правопорушення проти порядку проходження або несення військової служби (стст. 407-409 КК), пов'язані з місцем перебування або виконання обов'язків військової служби; кримінальні правопорушення, що передбачають посягання на військове майно (кримінальні правопорушення проти порядку користування військовим майном або збереження військового майна (стст. 410-413 КК); кримінальні правопорушення проти порядку поведіння і експлуатації зі зброєю, іншим озброєнням та військовою технікою (стст. 414-417 КК); кримінальні правопорушення проти порядку несення спеціальних служб (стст. 418-421 КК); кримінальні правопорушення проти порядку зберігання державної таємниці у військовій сфері (ст. 422 КК); військові службові кримінальні правопорушення (стст. 425-426-1 КК); кримінальні правопорушення проти порядку виконання військового обов'язку в умовах бою або за інших обставин особливого періоду (стст. 427-432 КК); кримінальні правопорушення відповідальність за які передбачена міжнародними договорами (кримінальні правопорушення проти порядку дотримання законів та звичаїв війни) (стст. 433- 435 КК) [5].

Важливість розслідування військових кримінальних правопорушень полягає в наступному: 1) Забезпечення дисципліни та порядку в армії; 2) Захист прав та

інтересів військовослужбовців; 3) Захист національної безпеки; 4) Підвищення авторитету судів; 5) Запобігання військовим кримінальним правопорушенням.

Одна із особливостей розслідування військових кримінальних правопорушень полягає в тому, що розслідування військових кримінальних правопорушень може проводитися як у мирний, так і у воєнний час. У воєнний час, коли діє воєнний стан або режим надзвичайного стану, повноваження військового прокурора розширюються, і він може брати участь у бойових діях та вести розслідування військових злочинів на тимчасово окупованих територіях.

Основні повноваження військового прокурора України включають: 1) Забезпечення додержання законності та захист прав та свобод військовослужбовців, громадян, що перебувають на військовій службі, та їх родин; 2) Здійснення нагляду за додержанням законності в діяльності військових органів досудового розслідування, військових комісій та інших військових органів; 3) Забезпечення додержання вимог міжнародного права, які визнає Україна, в галузі військової діяльності; 4) Проведення досудового розслідування військових кримінальних правопорушень та контроль за додержанням законодавства про досудове розслідування.

Основні функції військового прокурора у провадженні справ про військові кримінальні правопорушення включають: 1) Контроль за законністю та обґрунтованістю розслідування військових кримінальних правопорушень; 2) Проведення попереднього слідства відповідно до вимог Кримінального процесуального кодексу України; 3) Прийняття рішення про відкриття кримінальної справи; 4) Проведення вирішального слідства в судовій справі про військові кримінальні правопорушення; 5) Захист законних прав та інтересів держави в судовому процесі та інше.

Аналіз роботи військового прокурора у розслідуванні військових кримінальних правопорушень є одним із показників ефективності за кількістю виявлених та розслідуваних військових кримінальних правопорушень. Важливо, щоб він забезпечував високу якість розслідування справ та притягнення винних до відповідальності, а також захист прав та законних інтересів учасників процесу.

Оцінка результативності розслідування та досягнення у справах про військові кримінальні правопорушення є важливою складовою ефективності його роботи та оцінка результативності розслідування військових кримінальних правопорушень в досягненнях у справах.

Для оцінки досягнень у справах по розслідуванню військових кримінальних правопорушень використовуються різноманітні показники, які включають у себе кількість та склад звинувачення, результати судового процесу, накладені судом покарання тощо.

Важливим елементом ефективності є також рівень довіри громадськості до військової прокуратури та військового правосуддя в цілому. Для цього відбувається публічне обговорення результатів роботи військової прокуратури та проводяться соціологічні дослідження.

Співпраця військового прокурора з правоохоронними органами та судовою системою є одним із ключових напрямків діяльності військового прокурора. До них відносяться такі правоохоронні органи, як Служба безпеки України, Державна прикордонна служба України, Національна поліція України та інші. Військовий прокурор співпрацює з цими органами у питаннях забезпечення безпеки військових об'єктів та об'єктів національної безпеки, розслідуванні військових злочинів та порушень, а також у запобіганні та припиненні інших правопорушень.

Для досягнення ефективної співпраці з правоохоронними органами, військовий прокурор повинен мати високу професійну компетентність, знати законодавство, яке регулює діяльність цих органів, та володіти засобами взаємодії з ними.

Вплив роботи військового прокурора на забезпечення законності та правопорядку у військовій сфері завдяки своїм повноваженням та функціям, забезпечує якісне розслідування військових кримінальних правопорушень та переслідування винних, що сприяє запобіганню таких правопорушень у майбутньому. Також він здійснює контроль за діяльністю військових структур та перевіряє дотримання ними законності та прав людини.

Виклики та перешкоди, з якими стикається військовий прокурор у своїй діяльності включають наступне: 1) Недостатнє фінансування та обмежені ресурси; 2) Недостатній доступ до доказів та свідків; 3) Недостатній рівень кваліфікації працівників правоохоронних органів може обмежувати здатність військового прокурора проводити ефективне розслідування та переслідування правопорушників у військових кримінальних правопорушеннях; 4) Політичний тиск.

Недостатність ресурсів та обмежена доступність до технічних засобів є серйозними проблемами, з якими стикається військовий прокурор у своїй роботі.

Відсутність адекватної законодавчої бази та нормативного регулювання роботи військового прокурора може бути серйозною перешкодою для ефективної роботи цього органу. Українська система військового правосуддя тільки недавно була перетворена з радянської моделі військового судочинства до сучасної системи згідно з європейськими стандартами. Не зважаючи на зусилля з боку української влади для підвищення ефективності військового правосуддя, деякі питання ще залишаються нерозв'язаними.

Наприклад, в Україні відсутній чіткий регламент щодо обов'язків та повноважень військового прокурора, які б відповідали вимогам міжнародного права. Також недостатньо визначені процедури для розгляду скарг та звернень, які мають бути затверджені відповідними законодавчими органами.

Вплив політичного тиску на незалежність роботи військового прокурора може здійснюватися через накладання відповідних вимог на роботу військового прокурора, наприклад, стосовно конкретних справ, осіб, що перебувають під його наглядом, або проведення певних заходів у розслідуванні. Також може відбуватися вплив на призначення та звільнення військових прокурорів.

Однією з проблем співпраці з іншими військовими та цивільними органами є недостатній рівень такої співпраці. У багатьох випадках військові підрозділи можуть бути недостатньо схильними до співпраці з військовим прокурором, оскільки можуть боятися, що розслідування військових кримінальних правопорушень може відображатися на їх репутації та ефективності роботи. Також можуть існувати проблеми з отриманням доступу до документів та інформації, що можуть бути необхідні для проведення розслідування.

Висновки. Дослідження ролі військового прокурора у розслідуванні військових кримінальних правопорушень відіграє важливу роль у забезпеченні законності та правопорядку у військовій сфері. У своїй ролі військовий прокурор зустрічається з численними викликами та перешкодами, такими як недостатні ресурси, обмежена доступність технічних засобів, відсутність адекватної законодавчої бази та нормативного регулювання роботи військового прокурора в Україні, а також політичний тиск та зовнішні впливи на його незалежність.

Однак, незважаючи на ці перешкоди, ефективна робота військового прокурора визначається його здатністю співпрацювати з іншими військовими та цивільними

органами, а також здатністю забезпечувати рівність перед законом та захист прав людини військовослужбовців та цивільних осіб.

Пропозиції щодо подальших заходів полягає у наступному: 1) Забезпечення необхідними технічними засобами, ресурсами та обладнанням яке відповідає міжнародним стандартам; 2) Удосконалення законодавчої бази та нормативного регулювання роботи військового прокурора в Україні, зокрема, розробивши новий КПК України, який враховуватиме особливості роботи військового прокурора; 3) Забезпечення незалежності військового прокурора від політичних та зовнішніх впливів, а також забезпечити його незалежність від інших органів влади та правоохоронних органів; 4) Підвищення кваліфікації військових прокурорів, проводити регулярні тренінги та семінари, а також забезпечити їм доступ до найсучасніших методів розслідування; 5) Забезпечення ефективної співпраці з іншими військовими та цивільними органами, зокрема, з правоохоронними органами та судовою системою.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про прокуратуру» від 26 листопада 1993 року № 3662-XII Вилучено з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3662-12>.
2. Постанова Верховної Ради України від 30 січня 1992 року № 2076-XII «Про підпорядкування військових прокуратур» Вилучено з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2076-12#Text>.
3. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про прокуратуру» щодо утворення військових прокуратур» від 14.08.2014 №1642-VII Вилучено з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1642-18/print1382625730528826#Text>.
4. Закон України "Про прокуратуру" від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII Вилучено з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text>.
5. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року // Відомості Верховної Ради України. – (2001). – № 25-26. – Вилучено з: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.